

IV. Badatelská a dokumentační činnost Ústavu

1. Výchozí poznámky

Zatímco posudky řeší specifické záležitosti individuálních projektů, tato Závěrečná zpráva se v následujících dvou kapitolách pokouší obecně shrnout zjištění a doporučení v souvislosti s aktuálně řešenými projekty Ústavu. Jak již bylo konstatováno na konci kapitoly II., **není třeba se obávat, že – někdy i velmi kritické a zásadní – připomínky oponentů by vyšly tímto postupem nazmar, jelikož obsah posudků byl s garanty projektů důkladně prodiskutován, částečně i za účasti členů Vědecké rady, a oprávněné návrhy oponentů našly své uplatnění v návrhu Plánu činnosti na rok 2014.**

Je důležité si znovu uvědomit, že úkoly Ústavu nejsou ani celkově, ani v omezeném rámci jeho odborné činnosti čistě vědecké. Je to vidět již při pohledu na organizační strukturu Odboru zkoumání totalitních režimů (OZTR) Ústavu,⁶² který k 30. září 2013 zahrnoval 53 obsazených hlavních pracovních poměrů (HPP). K OZTR přísluší jednak dvě oddělení zabývající se obdobím 1938–1945 („zkoumání doby nesvobody“), resp. 1945/1948–1989 („zkoumání komunistické totalitní moci“), jedno oddělení pro dokumentaci, dále čtyři vyčleněné takzvané skupiny – pro orální historii, pro zkoumání protikomunistického odboje a odporu, pro vzdělávání,⁶³ pro přípravu odborných stanovisek, podkladů a informací.⁶⁴ Výzkumná činnost je především věcí dvou prvně jmenovaných oddělení a dvou prvně jmenovaných skupin. Dokumentační činnost spadá do působnosti oddělení dokumentace, přičemž se však i na ní podílí skupina orální historie, která je rovněž zapojena do některých vzdělávacích aktivit.

Přestože činnost výzkumná (badatelská) a dokumentační spolu v praxi často úzce souvisí (a to rovněž v kombinaci s činností vzdělávací), platí pro ně částečně odlišné požadavky a předpoklady. Výstižnou charakteristiku obou typů činností obsahuje interní podkladový materiál, připravený v roce 2012 jedním ze současných vedoucích oddělení OZTR:

Výzkumná činnost je jedním z důležitých úkolů odboru zkoumání. Jedná se o vědeckou práci s tím, že ze zákonného zadání Ústavu ani z jeho legálního statusu nevyplyvá úplná akademická svoboda, a proto jsou pracovníci přidělováni na jednotlivé projekty. Mezi další rozdíly mezi vědeckou prací na akademických pracovištích a výzkumnou činností Ústavu patří především výrazná preference tematických, domácích publikačních platforem. V Ústavu však nejsou čistí výzkumní pracovníci, neboť i převážně výzkumné projekty mají například popularizační či vzdělávací rozměr. Součástí výzkumného projektu proto bývají například výstavy, které jsou po obsahové stránce připravovány odbornými pracovníky. Naopak jedním, byť ne nejdůležitějším, z výsledků určitého dokumentačního projektu může být výzkumný výsledek.

Dokumentační činnost vychází ze zákonného zadání Ústavu a odlišuje se od činnosti výzkumné především zadáním a cílem, tedy i povahou svých výsledků. Zatímco výzkumná činnost je směřována výzkumnými otázkami a jim odpovídajícími metodami, dokumentační činnost zpracovává témata s ohledem na společenské zájmy. Společenský zájem může mít podobu pietních ohledů či připomínání nebo dokumentárního zachycení. Příkladem takovýchto společenských zájmů je interest na zachycení obětí komunistických režimů. Dokumentační činnost může být součástí výzkumných projektů, například natáčení pamětníků považujeme za druh dokumentační činnosti, v kombinaci s dalším výzkumem však může rozhovor plnit rovněž funkci materiálu pro výzkum. Ve svých technikách využívá dokumentace postupy a standardy výzkumné činnosti. Důležitým atributem dokumentační činnosti je tvorba materiálu, který může sloužit

⁶² Organizační schéma ÚSTR je dispozici online zde: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/organizacni-schema.pdf>.

⁶³ Činnosti této skupiny, která má v dohledné době získat status oddělení OZTR, je věnována kap. V.

⁶⁴ Činnost této posledně jmenované skupiny spadá do správní agendy a nebyla předmětem evaluace.

odborné veřejnosti k vědeckému výzkumu. Jedním z důležitých výsledků dokumentační činnosti je proto obecně dostupná tematická databáze.⁶⁵

Z uvedeného vyplývá, že by nebylo přiměřené veškerou činnost, kterou Ústav odvádí v oblasti badatelské a dokumentační, posuzovat čistě z hlediska vědeckého, tedy měřit tuto činnost výlučně na základě požadavků, které se oprávněně kladou na klasická akademická pracoviště (např. ústavy Akademie věd).

2. Charakter posuzovaných projektů

V souladu s Plánem činnosti 2013 byly v době konání evaluace řešeny a jednotlivými oponenty Vědecké rady posuzovány následující projekty (uvedeno je časové rozmezí plánovaného trvání projektu, dále jsou uvedena jména garantů a těch oponentů, kteří odevzdali dohodnuté posudky):

1. **Představitelé nacistického represivního aparátu v Protektorátu Čechy a Morava 2011–2015**
garant: PhDr. Pavel Kreisinger
oponent: Adrian Portmann – von Arburg, Ph.D.
2. **Protižidovská opatření na území Protektorátu Čechy a Morava a jejich realizace (1939–1945)**
2011–2015
garant: Mgr. Jan Machala
oponent: prof. PhDr. Jan Rataj, CSc.
3. **Od „eutanazie“ k vyhlazování Židů**
2013–2015
garant: PhDr. Pavel Zeman, Ph.D.
oponent: Adrian Portmann – von Arburg, Ph.D.
4. **Dokumentace popravených bývalých československých státních občanů ve věznici v Berlíně-Plötzensee⁶⁶**
2008–2010, 2013–2014
garant: PhDr. Pavel Zeman, Ph.D.
oponent: Adrian Portmann – von Arburg, Ph.D.
5. **Dokumentace popravených z politických důvodů 1948–1989**
2008–2013
garant: Mgr. Petr Mallota
oponent: PhDr. Michal Pehr, Ph.D., Muriel Blaive, Ph.D.
6. **Dokumentace usmrcení osob na státní hranici 1948–1989**
2008–2013
garantka: Mgr. Tereza Mašková
oponent: Adrian Portmann – von Arburg, Ph.D., Muriel Blaive, Ph.D.

⁶⁵ „Otázky a odpovědi k hodnocení zaměstnanců OZTR“, interní podkladový materiál, nedatováno, autor Mgr. Vojtěch Ripka, Ph.D., autorem poskytnutý předsedovi Vědecké rady ÚSTR dne 13. srpna 2013, zde citováno se souhlasem autora.

⁶⁶ Podle Plánu činnosti na rok 2013 je název projektu „Dokumentace nacistických zločinů během II. státního práva“. Název byl na jaře 2013 změněn, jelikož došlo k redefinici (zúžení) předmětu dokumentace tohoto projektu.

7. **Odboj a perzekuce křesťanů v době nacismu a komunismu (1939–1989)**
2009–2013
garantka: Stanislava Vodičková, DiS.
oponent: PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
8. **Šlechta českých zemí v konfrontaci s totalitními režimy 20. století (1938–1989)**
2011–2015
garantka: Mgr. Dita Jelínková
oponent: prof. PhDr. Cathleen M. Giustino, Ph.D., PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
9. **Vývoj organizační struktury a představitelé Komunistické strany Československa**
2008–2015
garant: Mgr. Petr Anev
oponent: PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
10. **Vývoj státně bezpečnostních složek**
2008–2014
garanti: PhDr. Milan Bárta, PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
oponent: Mgr. Vojtěch Vlček
11. **Třídní justice a vězeňství**
2008–2014
garanti: Mgr. Jiří Urban, PhDr. Jaroslav Rokoský, Ph.D.
oponent: doc. JUDr. Petr Pithart, CSc.
12. **Underground v regionech**
2012–2014
garant: Bc. František Stárek
oponent: doc. PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D.
13. **Film a dějiny totalitních režimů**
2010–2015
garant: Mgr. Petr Kopal
oponent: doc. JUDr. Petr Pithart, CSc.
14. **Zánik agrární strany a pád československé demokracie**
2013
garant: Mgr. Petr Anev
oponent: prof. PhDr. Jan Rataj, CSc., doc. JUDr. Petr Pithart, CSc.
15. **Sociální politika mezi represí a inkorporací**
2010–2013
garant: Mgr. Vojtěch Ripka, Ph.D.
oponent: doc. Peter Bugge, Ph.D.
16. **Protikomunistický odboj⁶⁷**
2008–2014

⁶⁷ De facto zde nejde o projekt, nýbrž o činnost Skupiny pro zkoumání protikomunistického odboje a odporu, jejíž pracovníci realizují různé jednotlivé výstupy.

garant: Mgr. Libor Svoboda, Ph.D.
oponent: Mgr. Vojtěch Vlček

**17. Ukrajinská povstalecká armáda na území Československa
2012–2015**

garant: Mgr. David Svoboda, MA., Ph.D.
oponent: Mgr. Vojtěch Vlček

**18. Paměť a dějiny totalitních režimů⁶⁸
2008–2014**

garant: Bc. Adam Hradilek
oponentka: Muriel Blaive, Ph.D.

**19X. Interpretace materiálů represivních složek⁶⁹
2011–2014**

garant: PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
oponent: PhDr. Tomáš Vrba

Principiálně lze z hlediska personálního obsazení a výstupů odlišit dva typy projektů:

- 1) Projekty jednotlivců či menších skupin: Externisté jsou do nich zapojeni spíše výjimečně, nezářídka se jedná o projekty, jejichž jediným pracovníkem je garant. Za cíl mají většinou jeden hlavní výstup, obvykle monografii, sborník, slovník či edici pramenů, výjimečně se místo těchto knižních výstupů počítá s publikováním hlavních výsledků pouze prostřednictvím webových stran. Před dosažením hlavního výstupu je cílem většinou publikování některých dílčích studií či memoárů, pořádání odborných seminářů, účast na konferencích, někdy i mediální prezentace vybraných aspektů řešeného projektu či jiná forma popularizace.
- 2) Projekty vícečetných skupin: Do jejich řešení jsou zpravidla zapojeni i externisté. Cílem těchto projektů je většinou více hlavních výstupů v knižní podobě (kolektivní monografie, slovník/encyklopedie, sborník, edice pramenů). Obvykle se však řadí k jejich hlavním výstupům i vytvoření tematicky specializovaného webového portálu a realizace výstav. Vedlejší výstupy jsou podle jejich typů podobné jako u předchozí kategorie, jsou však většinou pochopitelně početnější. Do druhé kategorie spadají hlavně projekty výše uvedené pod číslem 7, 9, 10 a 16. Výstupy těchto týmů patří často k tomu nejlepšímu z produkce Ústavu (zvláště hodnotné jsou kolektivní monografie, výstavy s profesionálně realizovanými katalogy, konference k stěžejním tématům, desítky publikovaných studií – z toho i mnoho popularizačních, aktivní spolupráce s médii).

Z hlediska časového trvání lze rozlišit:

- 1) Projekty krátkodobé (1 rok): Vyskytuje se jen jeden případ, kde cílem projektu je příprava syntetické monografie, která vychází z disertační práce garanta.
- 2) Projekty střednědobé (2 až 4 roky): Řešení se zpravidla soustřeďuje kolem práce samotného garanta, který je i jediným či hlavním pracovníkem projektu. Tematické zaměření projektů je

⁶⁸ Ani zde nejde o projekt, ale o celou činnost Skupiny orální historie.

⁶⁹ Projekt je podle Plánu činnosti na rok 2013 zařazen do vzdělávacích projektů. Je však de facto převážně vědecko-výzkumného rázu. Proto byl pro účely této zprávy zařazen jako další badatelský / dokumentační projekt.

většinou totožné či má velmi blízko k předcházející či stále probíhající magisterské či doktorské práci garanta.

- 3) Projekty dlouhodobé (5 či 6 let): Zde se zpravidla jedná o projekty z heuristického hlediska zvláště náročné (větší množství základního výzkumu, roztroušená pramenná základna), které většinou počítají i se sběrem svědectví či materiálů pamětníků. Někdy je však dlouhé trvání projektu vysvětlitelné jenom neuspokojivým vývojem projektu a oponent měl za to, že vytýčených výsledků projektů by bylo možné dosáhnout i během mnohem kratšího času.
- 4) Projekty řešené kontinuálně: Jedná se o záměry, které patří od zřízení Ústavu k jeho hlavním úkolům (zmapování struktury a fungování bezpečnostních složek; analýza biografických a jiných aspektů komunistického státního vedení; zmapování forem a osob zapojených do protikomunistického odboje a odporu; zaznamenání výpovědí pamětníků, jejich zpracování a interpretace).

3. Celkové hodnocení projektů oponenty

Více než polovina současně probíhajících badatelských a dokumentačních projektů byla oponenty hodnocena v zásadě kladně. Spíše pozitivně nebo velmi pozitivně byly u nich kvalifikovány nejen doposud dosažené výsledky, ale zároveň i zvolená témata, aplikovaná metodika, zaujatost tématem a osobní nasazení řešitelů a jejich odborná způsobilost. Téměř beze zbytku pozitivně byly hodnoceny výše uvedené projekty 2, 3, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 16 a 17, v jejichž případě se oponenti vyslovují za pokračování projektu bez výraznějších změn (až do plánovaného termínu nebo v rámci prodloužení, během kterého by se na dosažené výsledky navázalo). **I v zásadě pozitivně vyznívající posudky obsahují zpravidla řadu dílčích kritických poznámek a zlepšovacích návrhů, což lze v evaluačním procesu hodnotit jako normální.**

Pokud jde o relevanci tématu a nasazení současného garanta a jeho případných spoluřešitelů, tak byly rovněž pozitivně hodnoceny výše uvedené projekty 1, 4, 5, 9 a 14. V jejich případě však oponent, či aspoň jeden ze dvou oponentů, vyjádřil závažnější dílčí výhrady. Jde hlavně o nutnost revize některých doposud dosažených výsledků (často pocházejících od externistů). Zároveň je zde však i naléhavá potřeba, aby fungovala supervize nadřízených vedoucích oddělení, které kontinuálně zajistí kontrolu dílčích výsledků a zvolené metodologie. Jen tak lze docílit, aby nakonec publikované výsledky byly z odborného hlediska dostačující. K výhradám v této skupině patří i upozornění oponentů, že musí co nejdříve dojít k vyjasnění metodologie (ustanovení konkrétních mezikroků) a formy finální prezentace výsledků. Stane-li se tak, nelze mít pochybnosti, že i tyto projekty dosáhnou slušných či dokonce velmi slušných výsledků.

Třetí a poslední skupinu tvoří pouze tři projekty (č. 6, 11 a 19X), kde vážně hrozí nedosažení plánovaného výstupu nebo kde nedosažení původně plánovaných výstupů do stanoveného termínu ukončení projektu lze konstatovat již dnes. Důvody neúspěšného stavu (v jednom případě označuje oponent celkovou bilanci výsledků, při zohlednění celkem již více než pětiletého trvání daného projektu, za „tristní“) jsou u všech tří případů částečně specifické (mj. zanedbávání koordinace a sevřené koncepčializace ze strany dřívějších garantů, nedostatečná kvalita externisty odevzdaných výsledků, nevýhodná pramenná základna, vytíženost „kmenových“ pracovníků jinými, a to hlavně administrativními úkoly). Hlavní důvod je však u všech společný: personální diskontinuita ve vývoji projektu, aniž by za to nesli odpovědnost současní garanti. Zvláště v případě projektu č. 6 je jednoznačně vidět, že současná garantka (převzala projekt teprve v roce 2011) má velké zásluhy na tom, že projekt přinesl alespoň některé hmatatelné a publikovatelné výsledky.

Převážně kriticky byl oponentkou hodnocen též projekt č. 18 (činnost Skupiny orální historie). Její námitky týkající se převážně metodologie však nemohly být mezi členy Vědecké rady do skončení

evaluace řádně prodiskutovány (mj. kvůli značně opožděnému odevzdání posudku) a tento projekt jako jediný nemohl být – vzhledem k době dovolené, kdy garant byl nepřítomen – prezentován na srpnových evaluačních poradách. Ke zhotovení dvou dalších plánovaných posudků k tomuto projektu nedošlo.

4. Vybraná zjištění a doporučení

Během posuzování projektů byly zjištěny některé jevy, jež se vztahují na větší počet nebo dokonce téměř všechny projekty. Vedle jejich popisu mají být následně shrnuty závěry, pokud jde o některá vybraná hodnotící kritéria.

1) Za vůbec nejvýznamnější faktor ohrožující zdárné řešení projektové agendy lze považovat, a to kontinuálně od roku 2008 až do současnosti, **personální diskontinuitu**. Z posuzovaných devatenácti badatelských / dokumentačních projektů došlo minimálně u osmi během jejich vývoje jednou nebo i vícekrát ke značné destabilizaci kvůli odchodu a výměně garantů i dalších řešitelů. Časté personální změny, střídání vedení projektů, pochopitelně negativně postihují průběh realizace projektů – téměř zákonitě to vede ke snížení efektivity práce, nutnosti korigování předchozích nezdařilých výstupů a tím k nedodržování časového harmonogramu a snížení kvality některých finálních výstupů.

2) **Současná personální situace** je však u velké většiny badatelských skupin po řadě změn konečně stabilizována a počet pracovníků zapojených do jednotlivých projektů je přiměřený. Další personální výměny by byly, nemají-li sloužit k posílení týmu, v dané situaci velmi nežádoucí (posílení se jeví, ve střednědobé perspektivě, jako potřebné zejména u č. 4, 6, 7, 11 a 16, velmi akutní je u č. 19X). U některých projektů, které se věnují dosti specifickým tématům, se však nenaráží jen na omezené množství finančních prostředků, ale ukazuje se i nedostatek kvalifikovaných řešitelů, a to někde i při zohlednění možnosti zapojení externistů (zejména č. 6, 11 a 19X).

3) **Bilance zapojení externistů** není jednoznačná. Zatímco spolupráce s externími erudovanými spoluřešiteli se v některých případech ukázala jako přínosná (důležitou až nenahraditelnou úlohu hrají zejména u č. 1, 5, 7 a 9), v jiných případech se v minulosti příliš neosvědčila (zejména č. 6 a 16 – odevzdaná hesla či biogramy vyžádaly / vyžadují časově velmi náročné přepracování).

4) **Pracovní efektivitu** většiny současných řešitelských skupin lze kvalifikovat jako solidní, či dokonce nadstandardní. V některých jiných případech lze však konstatovat, že převážně během prvních let existence Ústavu byl zřejmě nedostatečně hlídán faktor efektivity, a tím vznikl jen omezený počet využitelných pracovních výsledků a byla snížena efektivnost vynaložených finančních prostředků. Podprůměrný počet dosavadních výstupů lze u několika málo projektů vysvětlit nutností zapracování jejich vesměs mladých řešitelů do odborné praxe a jim někdy „shora“ přiděleného tématu.

5) Některé projekty byly postiženy v průběhu jejich realizace **modifikováním**, většinou v důsledku měnícího se vedení Ústavu či vedoucích skupin. Došlo k tomu zřejmě někdy i přesto, že tyto modifikace nebyly předem s řešiteli dostatečně projednány. Nejednou to vedlo k **nerealistickému** rozšiřování zpracovávaného tématu, ovšem bez navýšení počtu badatelů či délky realizace projektu. Například u „Encyklopedie III. odboje“ (jeden z plánovaných výstupů projektu č. 16) se jednalo v počáteční fázi projektu až o jakousi překotnost, když bylo plánováno zpracování desítek hesel měsíčně externisty, což nutně muselo jít na úkor kvality. Dalšími příklady z dnešního hlediska málo pochopitelného rozšiřování tématu, resp. časového rámce jsou projekty „Odboj a perzekuce křesťanů“ (č. 7) a „Dokumentace popravených bývalých československých státních občanů ve věznici v Berlíně-Plötzensee“ (č. 4).

6) Předpokládaná **délka trvání** se u více než poloviny projektů zdá být přiměřená. V některých případech se však oponenti přimlouvají za prodloužení (zejména u č. 5, 7, 11; ukáže-li se během příštího roku potřeba, též u č. 3, 4, 8 a 14). Vícekrát se objevila tendence podceňovat v předpokládaných časových harmonogramech náročnost procesu korektury a další tiskové přípravy – termín dokončení nebyl stanoven realisticky.

7) Při svém posuzování členové Vědecké rady nezjistili, že by průběh projektů nadřazení nějak **standardizovaně monitorovali** (např. podle předem stanovených dočasných cílů / výstupů). Nikoliv pouze v jednom případě bylo možné v době evaluace pouze konstatovat, že rázně zakročit se mělo již mnohem dříve. Nicméně je vidět, že se v posledních letech (cca od roku 2010) důraz na supervizi a prosazování nutných adaptací projektů přece jen postupně zvyšoval. Obecně by mělo platit pravidlo, že nejsou-li dány předpoklady pro zdárné pokračování určitého projektu, tak by se nemělo váhat s jeho dočasným zastavením a – po vytvoření nutných (personálních) předpokladů – s jeho obnovením ve střednědobé perspektivě. Týká se to zejména projektu o usmrcených na státních hranicích (č. 6), jenž sice už brzy končí, ale pokračování se jeví jako nanejvýš nutné. Dále sem spadá i nesmírně důležitý projekt o interpretaci materiálů represivních složek (č. 19X), jehož úspěšné dokončení do plánovaného termínu 31. prosince 2014 lze sotva předpokládat, nedejde-li k výraznému posunu na straně koncepční a personální.⁷⁰ Do této skupiny se řadí i projekt o odboji a perzekuci křesťanů (č. 7), který má sice letošním rokem skončit, nutnost pokračování – nejlépe s etapizací po obdobích či regionech – je však nesporná.

8) U mnohých projektů se jeví potřeba, po fázi dílčích přípravných studií a provedení základního heuristického zkoumání, **směřovat cíleně na zpracování syntéz** (monografií), jejichž témata by například mohly být: Dějiny StB, Dějiny III. odboje, Perzekuce a odboj křesťanů, Perzekuce a osudy české šlechty. I u některých stávajících projektů, jejichž hlavním výstupem má být knižní publikace, by se mělo zvážit, zda dosažení hlavního cíle není ohroženo přílišnou roztržitostí v dílčích výstupech. Zejména skutečnost, že práce Ústavu ani po více než pěti letech nevedla k vydání alespoň „Malých dějin StB“ (po nich by následovaly „velké“), o syntetickém zpracování dějin Veřejné bezpečnosti (VB) a jiných složek bezpečnostních orgánů ani nemluvě, je bolestivá. Česko tím zaostává za jinými zeměmi (Polsko, Slovensko, Německo, Maďarsko, Rumunsko aj.) a vzhledem k tomu, že nejsou ani v dohledu metodologicky konzistentní koncepce, jak k těmto nutným syntézám dospět,⁷¹ je situace již poměrně vážná. Na druhé straně je v tomto kontextu třeba upozornit na některé objektivně dané důvody tohoto neutěšeného stavu: ÚSTR byl založen, ve srovnání s obdobnými institucemi v zahraničí, poměrně pozdě. Nejprve bylo nutné zabývat se náročným základním výzkumem a příslušný pramenný materiál uspořádat (někdy i zrekonstruovat) a podle možností digitalizovat.

9) Zde je na místě trochu podrobnější diskuze o projektu č. 19X, řešeného od roku 2011, jehož cílem je vypracování příručky k **interpretaci materiálů represivních složek**. Jedná se o mimořádně důležitý úkol, jehož splnění mělo být pro Ústav prioritní. Lze totiž očekávat, že taková metodologická příručka je klíčovým východiskem, jakýmsi mezistupněm na cestě k neméně prioritnímu vytvoření syntetických dějin StB a ostatních bezpečnostních složek, zmíněnému v předchozím bodě. Z nejrůznějších důvodů – mimo jiné kvůli personální fluktuaci – projekt interpretace materiálů represivních složek zatím nepřekročil stadium přípravných prací, v jejichž průběhu byl především shromažďován materiál. K těžko oddiskovatelným nedostatkům činnosti Ústavu od doby jeho založení patří velmi závažná okolnost, že záměr realizace kvalitních metodologických příruček (pro odbornou potřebu) nebo i popularizačně koncipovaných manuálů (pro širší veřejnost) či aspoň přípravného sborníku sloužícího k základní inventuře nebyl zatím splněn, přičemž jeho úspěšné zvládnutí není ani dnes v dohledu. Čerpat by se přitom mohlo z

⁷⁰ K tomuto projektu blíže bod 9).

⁷¹ Srov. k tomu kap. VI.

podobných publikací, které již vydaly zahraniční partnerské instituce. Zde je především na místě poukázat na inspirující potenciál pěti metodologických příruček, resp. sborníků věnovaných problematice analýzy pramenů komunistických bezpečnostních složek, které vydává v posledních letech polský IPN, a to zejména autora dr. Filipa Musiała,⁷² a již od devadesátých let 20. století BStU a další německé instituce.⁷³ I slovenský ÚPN se v jedné ze svých publikací věnoval metodologii pramenů Státní bezpečnosti, i když se po obsahové ani formální stránce nejedná o příliš zdařilou knihu.⁷⁴

10) U některých projektů jsou průběžně zpracovávány na stránkách Ústavu webové prezentace a doplňována hesla. Je však třeba trvat na tom, **aby nezůstalo pouze u torzovitosti** (zpracování jen určitého počtu hesel), ale aby projekty směřovaly k dokončení výstupů ve formě knižních publikací, jež by dokumentovaly sledovaná témata. Zejména tu jde o řádné dokončení projektů, které jsou věnovány dokumentaci obětí.⁷⁵ V jejich případě je zvlášť důležité, aby dokumentace byla nejen maximálně úplná, ale aby byla též prezentována důstojným, i pro budoucí generace využitelným způsobem (za neadekvátnější formu je považováno vydání tzv. pamětních knih, v kombinaci s webovou prezentací).

11) S vyšší zakotveností odborné činnosti Ústavu na teoretické, analytické a metodické rovině a zároveň s nutným posílením recepce zahraniční literatury⁷⁶ souvisí doporučení, aby jednotlivé výstupy (dílní studie, monografie, edice pramenů) vždy vycházely z **jasného vymezení tématu**. Zejména u monografických syntéz je naprosto nezbytné založit je na výchozích hypotézách nebo otázkách. U každého výstupu by se dále mělo určovat, jaké mají být jeho hlavní **cílové skupiny** (většina projektových podkladů tuto otázku vůbec neřeší).

12) Zároveň by mělo platit za samozřejmost, že autor udrží **zdravý odstup** mezi vlastním popisem (analýzou) a dobovými interpretacemi historických aktérů. Přinejmenším pro čistě odborné texty není na místě tendence k adoraci či heroizování, či naopak k diabolizování dobových postav. I když naprosté objektivity přirozeně nikdy nelze docílit, je třeba se alespoň snažit o **interpretační zdrženlivost** a vyvarovat se vyloženě polemizujících, emocionálních výroků, dokonce snad někdy jakoby ve snaze místo porozumění napomáhat konfrontaci.

13) **Z hlediska prezentace** výstupů projektů se ukázalo, že poměrně dlouho trvá proces od odevzdání výstupů garanty / externisty až k jejich otisknutí v ústavních časopisech nebo umístění na webové stránky Ústavu. Bylo by proto vhodné u některých projektů zrychlit proces oponentur a korektur (odpovědnost garantů). Rezervy lze rovněž nalézt v oblasti medializace (propagace) výstupů. Jen část projektů prezentuje svůj probíhající výzkum pravidelně a přitom úspěšně v médiích (zejména č. 12, 13, 16 a 18). Tato důležitá činnost by mohla být rozšířena, napomohla by

⁷² Srov. MUSIAŁ, Filip (red.): Osobowe środki pracy operacyjnej – zagadnienia źródłoznawcze. Kraków 2013; TYŻ (red.): Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze. Kraków 2008; TYŻ (red.): Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze. Kraków 2006; TYŻ (red.): Archiwalia komunistycznego aparatu represji – zagadnienia źródłoznawcze. Kraków 2012; KOŚCIAŃSKI, Rafał – LEŚKIEWICZ, Rafał (red.): Wartość naukowa i stan opracowania zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej. Poznań – Warszawa 2010.

⁷³ Viz např. HENKE, Klaus Dietmar – ENGELMANN, Roger (eds.): Aktenlage. Die Bedeutung der Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes für die Zeitgeschichtsforschung. Berlin 1995; BENSUSSAN, Agnès – DAKOWSKA, Dorota – BEAUPRÉ, Nicolas (eds.): Die Überlieferung der Diktaturen. Beiträge zum Umgang mit Archiven der Geheimpolizeien in Polen und Deutschland nach 1989. Essen 2004.

⁷⁴ Srov. JAŠEK, Peter (ed.): Interpretácia dokumentov Štátnej bezpečnosti. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 16. novembra 2010. Bratislava 2011.

⁷⁵ Pojem „oběť“ je z dobrých důvodů často diskutovaným a sporným termínem. Zde máme na mysli jednoduše lidi, kteří přišli o svůj život v důsledku existence totalitárních režimů.

⁷⁶ Srov. kap. III, 3, bod 6) a 7).

k utváření pozitivnějšího obrazu Ústavu u veřejnosti. Navíc platí, že mnohé badatelské projekty by mohly být ve spolupráci se vzdělávací skupinou Ústavu modifikovány, popularizovány pro vzdělávací účely.

14) Spolupráce s dalšími institucemi: Míra spolupráce s domácími institucemi (akademická pracoviště, archivy, muzea) je téměř u všech projektů poměrně intenzivní, což u některých projektů platí i pro spolupráci s regionálními institucemi. Značné mezery lze však konstatovat u systematické spolupráce s partnerskými institucemi v zahraničí.

15) Heuristika – archivní prameny: Většina projektů využívá jako stěžejní zdroj ABS, dále NA, VÚA–VHA a vybrané oblastní a okresní archivy. Zatímco heuristické možnosti jsou u domácích archiválií poměrně uspokojivě využity, u řady projektů se ukazuje potřeba rozšířit studium o archivy zahraniční (Německo, Rakousko, Slovensko, Ukrajina, případně USA), což je v řadě projektů skutečně opodstatněné (např. činnost StB v okolních státech, působení převaděčů a kurýrů, UPA, českoslovenští občané popravení či internovaní v cizině apod.). Zvláštní pozornost si zaslouží ruské archivy, v jejich nedostatečném využití lze dokonce vidět jeden z nejdůležitějších problémů českého výzkumu moderních dějin. Přestože podmínky studia v těchto archivech většinou není možné srovnávat s těmi v Česku a okolních zemích, nelze než konstatovat, že například polský, německý a americký výzkum byl v tomto směru značně intenzivnější. Vědecká rada si je vědoma, že záměr prohloubit archivní studia v zahraničí naráží na rozpočtové limity, pokud jde o lepší využití ruských archivů, nelze se pravděpodobně obejít bez diplomatické pomoci ze strany Ministerstva zahraničních věcí.

16) Heuristika – literatura: Míru zohledňování domácí literární produkce lze hodnotit u většiny projektů jako uspokojující. Zjištěny však byly případy, kde význam soustavného sledování výchozí literatury (včetně té zahraniční) – a to zásadně na začátku projektu, resp. již před jeho zahájením – byl podceněn. U většiny projektů lze konstatovat již vícekrát zmíněné nedostačující recipování zahraniční literární produkce (dostačující snad jen u č. 3, 8, 13, 15 a 17). Vědecká rada doporučuje zintenzivnit počet recenzí a anotací zahraničních knih v obou ústavních časopisech. Zejména upozorňování na publikace od příbuzných institucí by se mělo stát pravidlem. Jako ne zcela systematický byl shledán proces akvizice produkce ze zahraničí ústavní knihovnou (Jána Langoše). Mnoho stěžejních titulů v ní k dispozici není.⁷⁷

17) Mezinárodní zapojení: Jednoznačně nedostatečná je míra zastoupení projektových výstupů (studií, článků) v mezinárodních periodikách, kolektivních monografiích a sbornících. Jako žádoucí se zejména u některých projektů, jež mají svým záběrem přesah mimo českou tematiku, ukazuje publikování článků v odborných publikacích v anglickém a německém jazyce, které vycházejí v zahraničí nebo jsou určeny pro zahraničí (týká se to patrně nejvíce projektů č. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 17 a 18). Zastoupení na mezinárodních konferencích, odborných seminářích, a péče o pravidelný kontakt se zahraničními odborníky a institucemi je v případě některých projektů vzorná (zejména č. 3, 10, 15, 17, 18). Projekt s vyloženě mezinárodním tématem je v současnosti jen jeden („Ukrajinská povstalecká armáda na území Československa“, č. 17).

18) Co se týče odborné zkušenosti, úrovně dosaženého akademického vzdělání garantů, lze u řady projektů konstatovat, že jsou vedeny poměrně mladými kolegy, kteří často souběžně dokončují své postgraduální studium, nebo dokonce teprve absolvují magisterské studium. Někteří oponenti vyjádřili pochybnosti, zda konkrétní garanti jsou opravdu kurikulárně dostatečně připraveni na to, aby dostáli svému úkolu. Zvláště u méně zkušených garantů doporučuje Vědecká rada dbát toho, aby jejich projekty nebyly koncipovány příliš široce a aby byly po časové i

⁷⁷ Zde je však třeba vzít v úvahu, že většinu zahraniční knižní akvizice získává Ústav výměnou s partnery nebo darem od jiných subjektů, jen menšinu je, vzhledem k finanční situaci, možné pořizovat systematicky.

personální stránce adekvátně dimenzovány. Vždy je však nutno způsobilost každého garanta posuzovat individuálně, a to primárně podle dosažených konkrétních výsledků, nikoliv mechanicky pouze podle jeho akademického titulu.

19) S ohledem na již dříve zmíněnou potřebu stanovit co nejdříve závazné strategické priority pro činnost Ústavu,⁷⁸ a to s přihlédnutím k zadání vyplývajícímu ze zákona 181/2007 Sb., upozornili někteří členové Vědecké rady na to, že podle jejich názoru některé v minulosti i v současnosti řešené projekty **přesahují programové poslání Ústavu**, anebo alespoň svým tematickým zaměřením sotva mohou platit za prioritní (z aktuálních projektů nejvíce „Sociální politika mezi represí a inkorporací“, dále některé aspekty projektů „Zánik agrární strany a pád československé demokracie“ a „Šlechta českých zemí v konfrontaci s totalitními režimy 20. století“). Nejde zde o velký počet projektů, naopak lze konstatovat, že v současnosti realizované projekty jsou v drtivé většině svým obsahovým zaměřením plně v souladu i se striktní interpretací zákonného zadání.

20) Otázkou je, zda **počet zaměstnanců Ústavu ve výzkumu a dokumentaci** by se dal postupně rozšířit. Podle některých hlasů, zastoupených ve Vědecké radě, by se tento počet určitě neměl snižovat. Zajímavý může být pohled na vývoj zaměstnanců v příslušném úseku u německého BStU: jejich počet zůstal během posledních více než dvou desetiletí v podstatě nezměněn, zatímco se počet zaměstnanců ve většině jiných úseků této instituce (včetně archivu) někdy i dosti výrazně snižoval.

⁷⁸ Srov. kap. II. 4.